

ШЛЯХИ ВИЖИВАННЯ. ОПІР ПОЛІТИЦІ ВИНИЩЕННЯ

Єдиними для ромів способами для порятунку життя були втеча від переслідувачів, переховування та приховання ромського походження (мімікрія під довколишнє населення). Багато хто, зіткнувшись з політикою переслідувань та перспективою загибелі, вирішував приєднатися до радянського партизанського руху. Деякі молоді роми спромоглися перейти лінію фронту та вступити до Червоної армії.

Усі способи виживання були пов'язані з високим ризиком. Здебільшого кочові роми виживали в лісах, оскільки знали ландшафт і дороги та могли знайти їжу. Високим був ризик бути звинуваченим у шпигунстві або у партизанській діяльності – це означало бути розстріляним на місці. Успішність переховування залежала від здібності вижити в міських або сільських умовах. Ризик доносу з боку неромського населення зробив цей шлях небезпечним. Проте, якщо зовнішність ромів була схожою на вигляд місцевих неромів, приховання походження могло спрацювати – тим більше якщо роми мали місцеві прізвища і розмовляли одною з місцевих мов.

Ці чинники дозволяли приховати свою етнічність і розчинитися серед місцевих жителів або вдавати себе за «біженців». Подорожуючи, кочові роми знали місця; вони не мали зв'язків з місцевим населенням, тому мали менше шансів бути впізнаними та схопленими. Під час зимувань у селян у холодну пору року вони вивчали традиції та мови місцевого населення, що допомагало ромам швидше пристосуватися до різних умов.

Зразок довоєнного радянського паспорту. Графа № 3 містить запис про етнічну належність особи (тут – українець). У багатьох ромів в їхніх паспортах було вказано «циган» або «циганка», що вдавало їхнє походження. Джерело: www.segodnya.ua

Спроби втечі з-під розстрілу

Збереглися багато спогадів про спроби втечі ромів під час страт. Ось розповідь очевидця про розстріл табору біля м. Нікополь.

Пізно восени 1941 року я їхав на возі додому. Мене зупинив німецький жандармський патруль. За мною незабаром під'їхав ще один віз, слідом німецька легкова машина. А внизу перед нами, біля протитанкового рову, зупинилася колона циганських возів. Їх супроводжували німці. З першого возу повели до рову чоловіка, жінок і дітей, почали стріляти. А коли погнали до рову сідоків наступної брички, то з середини табору раптово на ріллю вийшов один з відкритих возів і помчав пряму через поле геть. Попереду стояв у повний зріст циган і нещадно гнав коней, всередині підстрибували, хапаючись за краї, дружина і циганчата. Ані мотоцикли, ані машини каретелів по ріллі їхати не могли, тому лише стріляли з рушниць. Через кілька хвилин візок перевалив через бугор і зник... Потім німці завершили свою чорну справу біля рову.

Джерело: Зі спогадів Д. Гнатовича. Архів Н. Бессонова

На фото 1935 р. подруги з с. Гнідин Бориспільського р-ну Київської обл. Зліва циганка Маруся Наливайко, праворуч українка. У подібних випадках світла шкіра, знання української та місцевий одяг дозволяли ромам видавати себе за українців.

Джерело: З архіву В.П. Золотаренка.

Родина ромів-мусульман в Криму. Поч. ХХ ст.

Джерело: Етнографічний музей
Автономної Республіки Крим,
Сімферополь.

Роми у радянських партизанських загонах

Ромів було чимало у радянських партизанських загонах в Україні, на Смоленщині, в Білорусі. Часто в документах окупанти називали циган «бандитами» і «шпигунами». Партизан М. Шеремет з Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання записав у щоденнику 22 березня 1943 р., як до їхнього партизанського загону в лісі потрапило кілька ромських жінок:

Несподівано завітала до нас група циганок. [...] обдерти, в довгих брудних спідніцях, тільки очі горячі, як жарини, та вибиваються пасма чорного волосся з-під хусток. Німці і поліція переслідують і вбивають їх на рівні з євреями. [...] Крадучись, потайки, вони бродять в білоруських лісах, у партизанів шукаючи порятунку і помочі.

Розповіді старша з циганок:

– Ми не кочові цигани, а осіdlі. При Радянській владі працювали в Хойніках на сірниковій фабриці. Чоловік і брати в Червоній Армії, а німці прийшли – знищили наші сім'ї, маленьких дітей повикидали живцем у колодязі. [...]

– Мужчини ваші де? – питаем.

– Всі в армії чи в партизанах. У нас два старики охороняють наш циганський табір. Мають дві гранати – от і вся наша зброя...

– А як ви живете? – продовжуємо разомову. – Ворожите, мабуть?

– Ні, наші соколики. Цигани раніше ворожили, бо їсти хотіли. А тепер ні ворожим, ні співаем. Тяжкі часи прийшли. Візьміть нас з собою, з дітьми, – благають.

У даному випадку допомога переслідуваним ромам з боку партизанів обмежилася наданням їм засобів пересування. Але у багатьох інших партизанських загонах роми (в тому числі ромські жінки) виконували функцію кухарів, розвідників, бійців та доглядали за кіньми.

Роми у Червоній армії

Повної статистики щодо кількості ромів у лавах Червоної армії досі не єснє. Але відомо багато особистих історій. З огляду на неоднорідність ромського населення, воно по-різному сприймало мобілізацію до лав Червоної армії на початку німецько-радянської війни. До початку війни в СРСР були етногрупи, які жили пліч-о-пліч з місцевим населенням дві-три століття (серви, влахи, руска рома), і цигани, багато з яких перетнули кордон вже після 1917 р. або після пакту Молотова-Рібентропа 1939 р. (котляри і ловарі, польська рома). Останніх не мобілізували, позаяк вони не мали радянського громадянства. Щодо перших, то не лише осілі, а й кочові роми з цих груп підлягали призову та, за багатьма спогадами, не ухильялися від мобілізації. Досконале знання коней робило циган добрими кавалеристами. Командування цінувало табірних циган за їхнє вміння орієнтуватися на місцевості, звичку до лісів. Типовою була служба в розвідці.

Очевидно, ті з них, хто знали про трагічну долю своїх родичів, які залишилися в окупації, мали власну особисту мотивацію воювати з нацизмом.

Дізнатися більше